

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи
А. В. Пантелеймонов
2019 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ З ОСНОВАМИ ДЕМОГРАФІЇ

рівень вищої освіти: бакалавр
галузь знань: 10. Природничі науки
спеціальність: 106. Географія
освітня програма: «Географія рекреації та туризму», «Географія»
спеціалізація: «Економічна та соціальна географія», «Географія»
вид дисципліни: обов'язкова
факультет геології, географії, рекреації і туризму

2019 / 2020 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«28» серпня 2019 року, протокол № 11

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Сегіда Катерина Юріївна, д. геогр. н., доцент, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Протокол № 8 від «27» серпня 2019 р.

Завідувач кафедри

(Немець Л. М.)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 1 від «28» серпня 2019 р.

Голова методичної комісії

(Жемеров О. О.)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Географія населення з основами демографії» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за спеціальністю 106 Географія освітніми програмами «Географія рекреації та туризму», «Географія» спеціалізаціями «Економічна та соціальна географія», «Географія».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є формування у студентів теоретичних знань про основи демографії і географії населення, практичних знань про демографічну інформацію та способи її обробки; практичних навичок розрахунку демографічних коефіцієнтів та їх аналізу, сформуванню уявлення про просторові та часові особливості демографічних процесів у світі та Україні, їх причини та наслідки.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- вивчити теоретичні та методологічні засади географії населення та демографії;
- проаналізувати концепції, що існують в геодемографії;
- визначити методичний інструментарій географії населення задля обробки і аналізу демографічних даних, прогнозування демографічного розвитку;
- показати роль природного середовища в розміщенні населення та вплив на геодемографічні процеси;
- вивчити регіональні та часові особливості демографічних процесів у світі;
- визначити ключові демографічні проблеми України, їх причини та територіальні особливості.

1.3. Кількість кредитів – 5.

1.4. Кількість годин – 150.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	
3-й	3-й
Семестр	
6-й	5, 6-й
Лекції	
20 год.	10 год.
Практичні, семінарські	
30 год.	8 год.
Лабораторні	
Самостійна робота	
100 год.	132 год.
Індивідуальне завдання:	

1.6. Заплановані результати навчання:

- розуміння сутності та місця географії населення та демографії в системі географічних наук та її зв'язки з іншими науками; місця в системі наук та її зв'язок з суспільною географією;
- вміння розрізняти предмет вивчення демографії та географії населення; виявляти закономірності розвитку досліджень демографії та географії населення;

- вміння аналізувати характер впливу технологічних укладів та способів ведення господарства на розвиток населення на етапах розвитку суспільства;
- знання про особливості розвитку демографічних процесів на різних етапах історичного розвитку; роль природно-географічних чинників в формуванні населення та демографічних процесах; поняття про структуру та рух населення; системи розселення та особливості розміщення населення світу та окремих регіонів;
- вміння визначати вплив природно-географічних факторів на демографічні процеси; виявляти вплив природних умов на особливості розселення населення та формування й розвиток систем розселення;
- володіння методами геодемографічних досліджень, застосування математико-статистичних методів для відбору, обробки та аналізу демографічної інформації;
- вміння аналізувати демографічні процеси у світі та в окремих регіонах і країнах;
- розуміння проблем досліджень в галузі географії населення в Україні.

3. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ до курсу «Географія населення з основами демографії»

Лекція 1. Географія населення в системі суспільно-географічних наук. Джерела демографічної інформації. Предмет, задачі та структура географії населення. Місце географії населення в системі географічних та суспільних наук. Схеми структуризації географії населення. Демографія та її в'язок із географією населення. Роль та задачі демографії як суспільної науки. Методи дослідження демографії. Перепис населення. Наукові принципи та етапи проведення перепису. Поточний облік та реєстри населення. Вибіркові дослідження та інші джерела інформації про населення.

Лекція 2. Населення світу. Чисельність та розміщення. Етнічний, національний та релігійний склад населення. Чисельність населення світу, головні особливості його розміщення. Етапи заселення, умови і чинники формування системи розселення населення. Регіональні особливості, причини та чинники розміщення населення, проблеми викликані його диференціацією. Поняття складу населення. Класифікація його за етнічними, національними та релігійними ознаками. Передумови становлення та розвитку їх. Визначення територіальних особливостей.

Тема 2. Відтворення населення

Лекція 3. Народжуваність та смертність як демографічні категорії. Поняття народжуваність населення з позиції різних наук. Рівень народжуваності, коефіцієнт народжуваності та інші спряжені поняття. Визначення головних факторів впливу на народжуваність, виявлення історичних особливостей зміни даного процесу, аналіз сучасних новітніх тенденцій. Виявлення територіальних особливостей та їх аналіз. Визначення понять «смертність» та «тривалість життя». Структура смертності та її еволюція в часі. Причини смертності. Тривалість життя як індикатор суспільного розвитку. Виявлення територіальних особливостей.

Лекція 4. Відтворення населення. Концепція демографічного переходу. Демографічні коефіцієнти та їх стандартизація. Визначення поняття «відтворення населення» (природний рух). Концепція демографічного переходу. Демографічні коефіцієнти. Режими відтворення населення. Аналіз спеціальних показників, що характеризують народжуваність та смертність. Історичні типи відтворення населення. Демографічні революції та їх зміст. Демографічний вибух. Демографічне прогнозування: сутність, методи, етапи. Задачі демографічного прогнозування. Класифікація демографічних прогнозів. Методи оцінки чисельності населення на майбутнє.

Лекція 5. Віковий та статевий склад населення. Шлюбно-сімейна структура населення. Вікова та статевая структура населення. Залежність вікової структури населення від типу відтворення населення. Статєво-вікові піраміди, їх порівняльний аналіз. Визначення понять «шлюбність» і «розлучуваність». Вплив шлюбності та розлучуваності на процеси природного руху населення. Демографічний аналіз шлюбності та розлучуваності. Сім'я та її

життєвий цикл. Типи сімейних організацій та сімей. Сімейний склад населення.

Тема 3. Заселення і розселення населення в світі.

Лекція 6. Теоретико-методологічні основи дослідження та сучасні концепти розселення населення, системи розселення. Особливості розселення населення в світі. Поняття, форми і види розселення населення. Урбанізація, субурбанізація; агломераційні процеси. Системи розселення. Основні показники для аналізу розміщення населення. Часові та регіональні особливості урбанізації та агломераційних процесів. Особливості головних світових агломерацій, мегаполісів, мегалополісів, світових міст.

Лекція 7. Розселення населення України. Щільність, концентрація населення України та її регіонів. Динаміка та регіональні особливості урбанізації. Найбільші агломерації та їх характеристика. Проблеми розселення населення України.

Тема 4. Особливості вивчення міграції населення та її соціально-економічна обумовленість

Лекція 8. Теоретико-методологічні основи дослідження та сучасні концепти міграцій населення. Соціально-економічний склад населення. Міграції населення та їх класифікація. Демографічний підхід при вивченні міграції населення. Демографічний аналіз міграції населення. Демографічна і міграційна політика. Трудові ресурси та економічно активне населення. Ринок праці, зайнятість та безробіття. Концепції ринку праці. Регіональна диференціація соціально-економічного складу населення.

Лекція 10. Міграційні процеси в світі. Міграційні процеси в Україні. Особливості сучасних міграцій населення у світі. Проблема біженців та переселенців. Міграційні процеси в Україні. Регіональна диференціація міграції. Внутрішні переміщення в Україні.

Тема 5. Моделювання населення

Лекція 11. Глобальні проблеми населення світу. Моделювання населення та демографічна політика. Зростання чисельності населення світу та глобальні проблеми пов'язані з ним. Гіпотеза Томаса Мальтуса. Модель Денніса Медоуза. Шляхи вирішення глобальних демографічних проблем. Побудова моделей населення світу. Типи і види заходів демографічної політики, територіальні особливості.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		о	л	п	лаб	інд		ср	го	л	п	лаб
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Тема 1. Вступ до курсу «Географія населення з основами демографії»	28	4	4			20	28	2				26
Тема 2. Демографічна складова населення	32	6	8			18	32	2	2			28
Тема 3. Територіальна організація населення	32	4	6			22	32	2	2			28
Тема 4. Міграція населення та її соціально-економічна обумовленість	32	4	8			20	32	2	2			28
Тема 5. Моделювання населення	26	2	4			20	26	2	2			22
Усього годин	150	20	30			100	150	10	8			112

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Географія населення як наука. Структуризація суспільно-географічних наук, місце географії населення. Джерела демографічної інформації	2
2	Населення світу: заселення, розселення, динаміка чисельності. Склад населення та його територіальна диференціація	2
3	Теоретичні питання відтворення населення. Демографічні коефіцієнти та їх стандартизація.	2
4	Часові та регіональні особливості відтворення населення світу. Чинники та наслідки територіальної диференціації	2
5	Часові та регіональні особливості відтворення населення України. Чинники та наслідки територіальної диференціації	2
6	Теоретичні питання дослідження складу та структури населення. Часові та регіональні особливості складу та структури населення світу. Чинники та наслідки територіальної диференціації. Часові та регіональні особливості складу та структури населення України. Чинники та наслідки територіальної диференціації	2
7	Теоретичні питання дослідження розселення населення	2
8	Часові та регіональні особливості розселення населення в світі. Світові міста, агломерації, урбанізація. Чинники та наслідки територіальної диференціації.	2
9	Часові та регіональні особливості розселення населення в Україні. Чинники та наслідки територіальної диференціації.	2

10	Теоретичні питання дослідження міграції населення	2
	Часові та регіональні особливості міграції населення в світі. Чинники та наслідки територіальної диференціації. Сучасні проблеми міграції населення.	2
11	Часові та регіональні особливості міграції населення в Україні. Чинники та наслідки територіальної диференціації.	2
12	Часові та регіональні особливості соціально-економічної структури населення в світі. Чинники та наслідки територіальної диференціації.	2
13	Часові та регіональні особливості соціально-економічної структури населення в Україні. Чинники та наслідки територіальної диференціації.	2
14	Глобальні проблеми населення. Моделювання населення регіонів світу. Соціально-демографічна та міграційна політика країн світу. Моделювання населення регіонів України. Соціально-демографічна та міграційна політика.	2
15	Поточна контрольна робота	2
<i>Разом</i>		<i>30</i>

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Опрацювання теми: «Головні ідеї німецької антропогеографії. Французька школа географії людини», опитування в рамках практичного заняття	2
2	Опрацювання теми: «Діяльність ООН у вивченні та статистичному обліку населення світу», опитування в рамках практичного заняття	2
3	Опрацювання теми: «Концепція демографічних переходів. Поняття про перший та другий демографічний перехід. Аналіз робіт», опитування в рамках практичного заняття	6
4	Опрацювання теми: «Демографічні революції. Демографічний потенціал, показники, що його характеризують, методики вимірювання», опитування в рамках практичного заняття	8
5	Опрацювання теми: «Демографічне прогнозування. Методика, способи, вихідні дані, верифікація результатів », опитування в рамках практичного заняття	6
6	Опрацювання теми: «Соціально-економічні фактори, що впливають на розвиток демографічних процесів», опитування в рамках практичного заняття	4
7	Опрацювання теми: «Сучасні тенденції шлюбності та розлучуваності. Аборти як демографічне явище», опитування в рамках практичного заняття	2
8	Опрацювання теми: «Проблеми сім'ї в сучасному суспільстві. Проблеми сім'ї в Україні», опитування в рамках практичного заняття	2
9	Опрацювання теми: «Комп'ютерне моделювання населення. Способи та методи моделювання», опитування в рамках практичного заняття	6

10	Опрацювання теми: «Основні тенденції розвитку населення світу», опитування в рамках практичного заняття	4
11	Опрацювання теми: «Характеристика світових міст», опитування в рамках практичного заняття	4
12	Опрацювання теми: «Адміністративно-територіальна реформа в Україні: правове забезпечення та основні положення. Відповідність адміністративно-територіального устрою існуючій системі розселення», опитування в рамках практичного заняття	4
13	Опрацювання теми: «Особливості міграцій населення окремих країн світу», опитування в рамках практичного заняття	6
14	Опрацювання теми: «Міграційні процеси в сучасному світі. Проблема біженців. Наслідки міграційного вибуху. Шляхи інтеграції мігрантів», опитування в рамках практичного заняття	6
15	Опрацювання теми: «Особливості міграційної політики окремих країн світу. Законодавче забезпечення міграції населення», опитування в рамках практичного заняття	4
16	Опрацювання теми: «Українська діаспора як результат еміграції: етапи її формування», опитування в рамках практичного заняття	4
17	Опрацювання теми: «Проблеми зайнятості та безробіття. Показники структурних зрушень», опитування в рамках практичного заняття	4
18	Опрацювання теми: «Особливості трудового потенціалу України, його формування та використання. Ринок праці та його кон'юнктура», опитування в рамках практичного заняття	6
19	Опрацювання теми: «Глобальні проблеми народонаселення. Регіональна демографічна політика в Україні», опитування в рамках практичного заняття	4
20	Опрацювання теми: «Геодемографічна характеристика територій різного ієрархічного рівня. Показники та їх розподіл. Геодемографічний потенціал», опитування в рамках практичного заняття	16
<i>Разом</i>		<i>100</i>

6. Індивідуальне завдання

Немає

7. Методи контролю

- Усне опитування (індивідуальне, комбіноване, фронтальне);
- Перевірка практичних робіт;
- Опитування та письмові контрольні роботи.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом	Іспит	Сума
T1	T2	T1	T2	T3				
ПЗ 1-2	ПЗ 3-6	ПЗ 7-9	ПЗ 10-13	ПЗ 14				
6	12	9	12	6	15	60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

ПЗ 1, ПЗ 2, ... – практичні заняття

Практичне заняття – 3 бали:

- доповіді за темами – 2 бали;
- відповіді на запитання, участь у дискусії – 1 бали.

Контрольна робота, передбачена навчальним планом – 15 балів:

- тестові завдання – 5 балів
- практичні завдання – 5 балів
- аналітичні запитання – 5 балів

Підсумкова (екзаменаційна) робота – 40 балів:

- тестові завдання, завдання на розкриття сутності понять – 13 балів;
- практичні завдання – 15 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 12 балів

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

9. Рекомендована література:

Основна література:

1. Бреев Б. Д., Подвижность населения и трудовых ресурсов. – М.: Статистика, 1977. – 176 с. 19.
2. Валентей Д. И., Кваша А. Я. Основы демографии. – М. Мысль, 1989. – 287 с. 21.
3. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці, Рута, 2003. – 392 с.
4. Етнографія України: навчальний посібник для студ. ВНЗ / За ред.. С.А. Макарука. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Львів.: Світ, 2004, - 520с.
5. Етнологічні процеси в Україні: історія та сучасність. - К. Гол. ред.. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – 424 с.

6. Крисаленко В.С. Динаміка населення: Популяційні, етнічні та глобальні виміри: Монографія. – К.: - НІСД, - 2005. 368 с.
7. Курс демографії / Под ред. А. Я. Боярского. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 391 с.
8. Малтус Т. Р. Дослідження закону народонаселення. / Пер. з англ.. В. Шовкун. – К.: Основи, 1998. – 535 с.
9. Основы теории народонаселения: Учеб. Пособие для экон. Спец. Вузов / Д. И. Валентей, В. И. Козлов, Н. В. Панкратьева и др.; Под ред. Д. И. Валентея. – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Высш. Шк., 1986. – 376 с.
10. Покшишевский В. В. Население и география. Теоретические очерки. М., Мысль, 1978. 315 с.
11. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / - К.: АртЕк, 1995. – 256 с.
12. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. - Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
13. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії. - Львів: Вища школа, 1984. – 135 с.

Допоміжна література:

1. Безпала О.В. Вплив демографічного фактора на формування ринку праці столичного суспільно-географічного району // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон 2007 стратегія оптимального розвитку» (17-18 квітня 2007 року, м. Харків) / Гол. ред.. колегії В.С. Бакіров. - РВВ Харківського національного університету ім.. В.Н. Каразіна, Харків 2007. С. 155-158.
2. Голиков А. П., Черваньов І. Г., Трофимов А. М. Математичні методи в географії. – Харків: вид-во при Харківському університеті. 1986. – 143 с.
3. Грицевич В.С. Математико-географічні основи менеджменту демографічною ситуацією регіону // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон 2007 стратегія оптимального розвитку» (17-18 квітня 2007 року, м. Харків) / Гол. ред.. колегії В.С. Бакіров. - РВВ Харківського національного університету ім.. В.Н. Каразіна, Харків 2007. С. 28-31.
4. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник / І. Гудзеляк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
5. Демографический энциклопедический словарь / Под ред. Валентей Д. И. – М.: Советская энциклопедия, 1985. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://geography.su/demogr>
6. Демография и статистика населения: Учебник для вузов / Коллект. автор.: И. И. Елисеева, Э. К. Васильева, М. А. Клупт, О. Н. Никифоров. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 687 с.
7. Джаман В. О. Демогеографія: Навчальний посібник / В. О. Джаман, В. П. Круль, Г. Я. Чернюх. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці: «Рута», 2002. – 159 с.
8. Заставецька О. В. Географія населення України: Навчальний посібник / О. В. Заставецька, Б. І. Заставецький, Д. В. Ткач. – Тернопіль. – 2003. – 149 с.
9. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. / Монографія підг. авт. колективом у складі: Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко, О. С. Власюк та ін. – К.: СПД Савчина. 2002. – 119с.

10. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Немець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. А. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
11. Павлачик Л.В. Регіональні чинники сприяння зайнятості населення. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон 2007 стратегія оптимального розвитку» (17-18 квітня 2007 року, м. Харків) / Гол. ред.. колегії В.С. Бакіров. – РВВ Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Харків 2007. С. 133-135.
12. Пальян З. О. Демографічна статистика: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / З. О. Пальян. – К.: КНЕУ, 2003. –
13. Пилипенко І. О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
14. Пилипенко І.О. Використання теорії графів для виявлення просторових закономірностей процесів формування населення Херсонської області. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон 2007 стратегія оптимального розвитку» (17-18 квітня 2007 року, м. Харків) / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров. – РВВ Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Харків 2007. С. 138-141.
15. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
16. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів: Вища школа, 1984. – 135 с.
17. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: Підручник / О. І. Шаблій – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444.
18. Яворська В. В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: Методологічні і методичні проблеми: Монографія / В. В. Яворська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 208 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Борисов С. Демографія <http://sbiblio.com/biblio/archive/demografija/07.aspx>
2. Демографічний енциклопедичний словник <http://nation.geoman.ru/demogr/>
3. Інститут демографічних досліджень <http://www.demographia.ru>
4. Капица С. Очерк теории роста человечества <http://malchish.org/lib/philosof/Kapitza/Kapitza.htm> С Капица. Очерк
5. Головне управління статистики в Харківській області <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>
6. Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Світова статистика <http://www.worldometers.info/ru>
8. Статистичні дані за країнами світу <http://iformatsiya.ru/tab/459-statisticheskie-dannye-stran-mira-za-2010-god.html>
9. Немець Л. М. Географія населення: українсько-російсько-англійський словник термінів та понять: навчальний посібник / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 144 с.
10. Сегіда Е. Ю. География населения с основами демографии: учебное пособие для самостоятельной работы студентов, обучающихся по направлению подготовки «География», по специальности «Экономическая и социальная география» / Е. Ю. Сегіда. – Харьков, 2013. – 80 с.
11. Сегіда К. Ю. Методичні рекомендації до виконання курсової роботи з дисципліни «Географія населення з основами демографії» (для студентів-географів 3 курсу спеціальності «Економічна та соціальна географія») / К. Ю. Сегіда. – Видання друге. Доповнене. – Харків, 2014. – 20 с.

12. Сегида Е. Ю. География населения с основами демографии: учебно-методическое пособие / Е. Ю. Сегида. – Харьков, 2014. – 154 с.
13. Сегида К. Ю. Методические рекомендации и задания к практическим занятиям по дисциплине «География населения с основами демографии» для студентов-географов по специальности «Экономическая и социальная география» / К. Ю. Сегида, І. М. Барило. – Харьков, 2015. – 48 с.